

ACADEMIA ROMÂNĂ

CEVA DESPRE
EPISCOPUL MARAMURĂȘAN IOSIF STOICA

— CÂTEVA FRAGMENTE DE VECHI CAZANII ROMÂNEȘTI

DE

N. IORGA

MEMBRU AL ACADEMIEI ROMÂNE.

CU 3 STAMPE

EXTRAS DIN:
ANALELE ACADEMIEI ROMÂNE
Seria II. — Tom. XXXVI.
MEMORIILE SECȚIUNII ISTORICE

BUCUREȘTI

LIBRĂRIILE SOCEC & Comp. și C. SFETEA

LEIPZIG

OTTO HARRASSOWITZ.

VIENA

GEROLD & COMP.

1913.

35.315

Prețul 50 bani.

www.dacoromanica.ro

Analele Societății Academice Române. — Seria I :

Tom. I—XI. — Sesiunile anilor 1867—1878.

Analele Academiei Române. — Seria II:

L. B.

Tom. I—X. — Desbaterile și memoriile Academiei în 1879—1888.

Indice alfabetic al volumelor din *Anale* pentru 1878—1888 2.—

Tom. XI—XX. — Desbaterile și memoriile Academiei în 1888—1898.

Indice alfabetic al volumelor din *Anale* pentru 1888—1898 2.—

Tom. XXI. — Desbaterile Academiei în 1898—9 5.—

» XXI. — *Memoriile Secțiunii Istorice* 6.—

» XXII. — Desbaterile Academiei în 1899—1900 6.—

» XXII. — *Memoriile Secțiunii Istorice* 3.—

» XXIII. — Desbaterile Academiei în 1900—1901 5.—

» XXIII. — *Memoriile Secțiunii Istorice* 4.—

» XXIV. — Desbaterile Academiei în 1901—2. 6.—

» XXIV. — *Memoriile Secțiunii Istorice* 3.—

» XXV. — Desbaterile Academiei în 1902—3 5,50

» XXVI. — Desbaterile Academiei în 1903—4. 5.—

» XXVI. — *Memoriile Secțiunii Istorice* 5.—

» XXVII. — Desbaterile Academiei în 1904—5 8.—

» XXVII. — *Memoriile Secțiunii Istorice* 4.—

» XXVIII. — Desbaterile Academiei în 1905—6. 5.—

» XXVIII. — *Memoriile Secțiunii Istorice* 6.—

» XXIX. — Desbaterile Academiei în 1906—7 6.—

» XXIX. — *Memoriile Secțiunii Istorice* 8.—

» XXX. — Desbaterile Academiei în 1907—8 5.—

» XXX. — *Memoriile Secțiunii Istorice* 6.—

Despre censura în Moldova. IV. Censura sub Grigorie Ghica și desființarea ei, de *Radu Rosetti* 1.—

Cetatea Neamțului dela podul Dâmboviței în Muscel, de *I. Pușcariu*. —,20

Notiță despre monetele lui Petru Mușat, de *Nicolae Docan* 1.—

Lupta între Drăculești și Dănești, de *A. D. Xenopol* 1.—

Contribuțiuni la studiul cronicelor moldovene (Nicolae Costin, Tudose Dubău, Vasile Dămian), de *Const. Giurescu* —,40

Inscripțiile dela Cetatea-Albă și stăpânirea Moldovei asupra ei, de *I. Bogdan* 1.—

Documentul Răzenilor din 1484 și organizarea armatei moldovene în sec. XV, de *I. Bogdan* 1.—

Indice alfabetic al volumelor din *Anale* pentru 1898—1908 2.—

Tom. XXXI. — Desbaterile Academiei în 1908—9 5.—

» XXXI. — *Memoriile Secțiunii Istorice* 10.—

Patruzei și doi de ani de domnie a Regelui Carol I, de *D. Sturdza*. —,20

Un proces de sacrilegiu la 1836 în Moldova, de *Radu Rosetti* —,50

Letopisețul lui Azarie, de *I. Bogdan* 1,60

Cum se căutau moșiile în Moldova la începutul veacului XIX.

Condică de răfucală a Hatmanului Răducanu Roset cu vechilii lui pe anii 1798—1812, de *Radu Rosetti* 1,50

Originile asiro-chaldeene ale greutăților romane, de *Mihail C. Sufu*. —,20

Arhiva senatorilor din Chișinău și ocupațiunea rusească dela 1806—1812. I. Cauzele războiului. Inceputul ocupației, de *Radu Rosetti* 2.—

Negru Vodă și epoca lui, de *Dr. At. M. Marienescu* —,50

Criminalitatea în România, după ultimele publicațiuni statistice, de *I. Tanoviceanu*. —,30

Arhiva senatorilor din Chișinău și ocupația rusească dela 1806—1812.

II. Negocierile diplomatice și operațiunile militare dela 1807—1812.

Amănunte relative la ambele țări, de *Radu Rosetti* 1,50

Unioniști și separatiști, de *A. D. Xenopol* —,50

» XXXII. — Desbaterile Academiei în 1909—1910 5.—

» XXXII. — *Memoriile Secțiunii Istorice* 14.—

Știri despre veacul al XVIII-lea în țările noastre după corespondențe diplomatice străine. I, 1700—1750, de *N. Iorga* —,50

Arhiva senatorilor din Chișinău și ocupația rusească dela 1806—1812. III. Amănunte asupra Moldovei dela 1808 la 1812, de *Radu Rosetti* 1,60

— IV. Amănunte asupra Țării-Românești dela 1808 la 1812, de *Radu Rosetti* 2,—

Despre elementele cronologice în documentele românești, de *N. Docan*. 1,20

Partidele politice în Revoluția din 1848 în Principatele Române, de *A. D. Xenopol* —,50

Studii privitoare la numismatica Țării-Românești. I. Bibliografie și documente, de *N. Docan* —,60

CEVA DESPRE EPISCOPUL MARAMURĂȘAN IOSIF STOICA.

— CÂTEVA FRAGMENTE DE VECHI CAZANII ROMÂNEȘTI.

DE

N. IORGA

Membbru al Academiei Române.

Ședința dela 6 Septemvrie 1913.

În scoarțele uneia din cărțile slavone de slujbă ale Maramurășului din veacul al XVI-lea, pe cari mi le-a dăruit un prieten, găsesc prinsă jumătate dintr'o scrisoare a episcopului Iosif Stoica de pe la 1700, personalitate interesantă și, în ultimul timp, discutată cu oarecare pasiune. Dau întâiu cetirea părții păstrate din această circulară, adăugând apoi oarecari observații asupra celui care nu s'a mulțămît a o dicta, ci, foarte probabil, a și scris-o cu mâna lui :

Iosif Stoica *мѣстю бжюу* arhiep[iscop ард'класкин и мара]морискин и проч. Către ačasta facū știre și por[uncescu] preoților e]rașului de susū pre apa... în Moisei, cândū va fi în unū[sprezece..], la care soborū totū preotulū... mirū îi vomū da și să aibă [...și să] știe s. taine a Bes[ea]ricei și... cele de taină și comu-sū 10 p[orunci...] Tatălū nostru totū popa să știe... și care n'au datū dajde nostră să ... să fiți M[o]l[i]tvele Vostrea totdeauna ... câte 24 florinți carele ... Așijdere și cărsnicii să vie pre ... Ohtaiulū și până acumū ... și cu ovāsulū să aducă de unde ... trebī cine ce are să să soroč[ască] ... și gupānulū guratulū să vie cu ... [du]mneisa și oamenii popii ... sama cine n'au ținutū acestea ... putere a-lū ținē M[o]l[i]tvele preuți ... aveți cumū ați mai avutū poru[nce] ... carea au avutū spovada și care ... [cumi]necătură să știi spune mir... vă vomū întreba dāndū-vă sp[ovada]...

Scrisū înū mănăstire în Gulești.

VI[ă]d[i]ca [Iosif Stoica]

Pecete cu un om călare subț cîrja și mitră, cu inițialele: I. Σ. Σ. în jur,

cu litere grecești cu ΙΩΣ. ΣΤΩ[ΙΚΑ] (loc de două cuvinte șters) ΕΠΙΣΚΠ. ΠΡΑΒΟΣΛ. ΜΑΡΑΜΩΡ.

Înțelesul actului, scris pe o hârtie proastă sugătoare, cu cerneală foarte slabă, poate fi prins și în starea în care ni s'a păstrat: Iosif Stoica a convocat un sobor la Moiseiu, în vechea mănăstire—refăcută la 1672 de Sava Brancovici (1)—închinată prorocului dela Sinai, mitoc al Putnei. Preoții, crâsnicii, juratul trebuie să se înfățișeze. Iși vor aduce dajdea, câți au rămas în urmă cu dânsa, 24 de florini de fiecare, iar slujitorii bisericii, «crâsnicii», dijma. Și anume so-roace de judecăți, procese duhovnicești, de despărțenie și altele, se vor prezenta în apel înaintea lui.

Dar nu e vorba numai de incassări și gloabe vlădicești. Soborul va cerceta pe preoți, în cea mai mare parte oameni fără învățătură: dându-li-se mirul, vor trebui să răspundă la întrebări privitoare la credință,—bine înțeles cele mai elementare: să știe cele zece porunci și Tatăl Nostru, pe lângă Crez, firește, și să poată face «spovada» și acorda după canoane cuminecătura.

Pecetea lui Stoica ne arată că e în adevăr nobil, cavalier, din acele neamuri de Voevozi și cneji cari au adus întemeierea Moldovei. El însuș se provacă la această calitate nobiliară—adăugându-și averea, de 200 de florini—când cerea, la 1705, să fie judecat după dreptul îndătinat al clasei sale (2). La 1656 scria din Sighet către Bistrișeni Simion Stoica, vice-șpan al Maramurășului, care e de sigur un înaintaș al lui Iosif, — poate chiar părintele lui (3). Cred că Iosif Stoica e acel predicator de Ciumălești, Ioan Stoica, pe care-l vedem, la 7 Ianuarie 1683, protestând împotriva unei citații ilegale de solgabirău (4). De alminterea și ca Vlădică el stă la Ciumălești, în 1700 (5).

Intâia oară ca episcop se întâlnește la 1690, fiind soborul

(1) După pomelnicul din I. Bârlea, *Insemnări din bisericile Maramureșului*, București 1909, p. 135; cf. *ibid.*, p. 131, no. 473.

(2) Zenobie Păclișanu, *Din istoria bisericească a Maramurășului*, în «Cultura creștină» dela Blaj, III, no. 9, p. 263.

(3) Hurmuzaki, XV, p. 1254-5, no. MMCCXXXVII. Alții din acesta neam la Ioan Mihályi, *Diploame maramureșene*, I, p. 253 și urm. Ruda lui Iosif, Ferent, la Cziple (v. nota următoare), p. 92, no. XL.

(4) Alexandru Cziple, *A maramarosi püspökség kérdése*, Budapesta 1910, pp. 87-8.

(5) *Studii și documente*, XII, p. 234, no. IV.

«parțialiș» dela Budești, în ziua de 15 Maiu(1), înaintea căruia se înfățișează familii nemeșești ca un singur element de proprietate: Grigoreștii, Drăguieștii, Bălșeștii, Jureștii, fiecare cu «iosagul», cu moșia ei; el dă «legea», după vechea datină, «sorocind» pe acel care a răpit pământul închinat bisericii pe care el o reprezintă înaintea «Scaunului diregătorilor ormegei», varmeghiei, comitatului, rămânând, spune actul în biata lui românească ticsită de termeni ungurești, ca acolo să se vadă al cui va fi «mirișigul». Un protopop, Ștefan, viitor episcop maramurășan și el, și un «jupân» dintre nobilii români, Nemiș Gergély, iscălesc împreună cu dânsul, care iea numai titlul de: «din mila lui Dumnezeu episcop Maramurășului».

De unde venia și cine-l făcuse Vlădică? Din Moldova lui Constantin Vodă Cantemir: antimisul său din 1693 e lucrat, probabil, aici de călugărul Nicodim (2). Pe atunci însă stătea în țerile noastre, adeseori la Iași, acel Patriarh al Ierusalimului, Dosofteiu, al cărui nume înseamnă o întreagă operă de convinsă și înviersunată luptă pentru ortodoxie în țerile dela Dunăre și din Carpați de o potrivă, căci, dela început, acțiunea lui a cuprins și Ardealul, în care dela o vreme catolicismul făcea progrese (3). Încă dela 1677, Mitropolitul omonim al Moldovei, traducătorul și poetul Dosofteiu, închină către Sfântul Mormânt mănăstirea Pobrota, vechiul lăcaș de înmormântare al Rareșizilor, la care însuș se făcuse ctitor, în mâinile Patriarhului de Ierusalim, care veni peste puțin din nou la Iași (4). La 1682—6, el tipărește aici lucrarea de polemică a lui Nectarie împotriva Primatului Papei (5) și aceea a lui Simion de Tesalonic împotriva ereziilor (6). Numai la 1690 Dosofteiu Patriarhul trece la București pentru a da acolo altă operă de luptă împotriva adversarilor săi statornici, Manualul contra papistașilor al lui Maxim Peloponezianul (7).

(1) Tit Budu, *Disertațiune despre episcopii și vicarii români din Maramureș*, Gherla 1891, pp. 59—61; de aici și în Cziplé, *I. c.*, pp. 90—1; după original, cu ortografia acestuia, în *Studii și documente*, XII, pp. 233—4, no. III.

(2) *Studii și documente*, XII, p. I. Cf. Nilles, *Symbolae ad illustrandam historiam Ecclesiae orientalis in terris Coronae S. Stephani*, Innsbruck 1885, p. 268, nota 3; *Studii și documente*, XII, p. 298, no. V.

(3) V. Iorga, *Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea*, București 1901, I, p. 42 și urm.; *Istoria Bisericii*, I, Vălenii-de-Munte 1908, p. 405 și urm.

(4) Melhisedec, *Notițe istorice și arheologice*, București 1885, p. 162 și urm.

(5) Bianu și Hodós, *Bibliografia veche românească*, I, p. 251 și urm.

(6) *Ibid.*, p. 273 și urm.

(7) *Ibid.*, p. 297 și urm.

Știm că pe o pagină a uneia din cărțile ce au făcut parte din biblioteca Mitropolitului Moldovei Dosofteiu se află copia actului constantinopolitan din 1391, cuprins azi în volumul XIX din colecția Hurmuzaki, prin care Antonie Patriarh de Constantinopol face din mănăstirea dela Perii Maramurășului, înălțată de Voevozii Baliță și Dragul, o stavropighie, atârând de-a dreptul de Biserica patriarhală și având drepturi episcopale, exarhale, asupra Maramurășului întreg și a Ținuturilor vecine, între cari și cele dela Nord-Ostul Ardealului (1). Ne închipuim ușor de unde căpătase cărturarul moldovean această gramată copiată din registrele Patriarhiei constantinopolitane: *dela Patriarhul Dosofteiu* (2).

Potrivit cu această diplomă, e creat însă episcop pravoslavnic — aceasta se spune și în pecete, lucrată în Moldova de sigur, *cu litere grecești*, după modelul peceților de mănăstire de acolo în acest timp — Stoica: dacă nu va fi dat însuș mănăstirii din Giulești hramul dela Peri, Sf. Mihail Arhanghelul (3), el are în pecetea sa pe arhanghel, *ca nici unul dintre înaintașii săi maramurășeni*, cred. Chipul Sf. Mihail se întâmpină și pe antimisul său din 1693. În sfârșit acest antimis îl numește, nu numai «pravoslavnic episcop maramurășan», ci și «exarh al stavropighiei patriarșești a Țarigradului». Și adausul: «administrator al Mitropoliei Bălgradului, Ardealului și altele» (4) trebuie pus în legătură, nu numai cu bănuelile de filo-catolicism ce inspiră Vlădica ardelean de atunci, Teofil, ci și cu provinciile ardelenale ale exarhatului din 1391.

În această calitate, Stoica, sfințit în Moldova, se mănține. La sfârșitul stăpânirii lui, Mihail Apaffy, principele Ardealului, de care atâră și Maramurășul, îl primise, după stăruinți moldovenesti, de sigur. Comitatul se arată până la sfârșit pentru acest Vlădică din vechile și marile neamuri ale lui.

Il vedem deci împărțind singheliile sale între preoții cari-l ascultau, nevoind să aibă nimic a face cu agenții propagandei latine (5).

(1) Cf. *Studii și documente*, XII, p. xxxviii și urm.

(2) De notat clopotul cu inscripție slavonă, din 1679, al bisericii din Giulești; I. Bârlea, *l. c.*, p. 106, no. 12.

(3) După Dulișcoviți, Историческія черты угро-русскихъ, Ungvár 1874, III, pp. 27—8.

(4) *Studii și documente*, XII, p. 298, no. v. Un formulariu mai scurt, numai cu «episcop maramurășan, etc.», lucrat tot de Nicolae-Nicodim («бжественный и благословенный прстг гедень бга спаса нашихъ иса хрста и стаггъ животворащаго дха благодатію бголюбивымъ щцемъ ишн-фомъ стѣйка еппомъ марамерошскимъ и пр. ...» (A. Petrov, Матеріалы для исторіи угорской Руси, Petersburg 1908, p. 103).

(5) *Studii și documente*, XII, p. LI.

La 13 Maiu 1695 el dă una din Giulești: dacă ne gândim că pentru ziua de 11 a unei luni ce nu se mai poate recunoaște fusese făcută, din Giulești, convocarea de mai sus, am așeză-o la 1695, dar luna Maiu nu poate fi primită, căci la *Moiseiu*, nu la Giulești, trebuie să se ție soborul.

Un an după actul de Unire al lui Teofil din Ardeal, Stoica-și ține, la Sighet, «săbor mare» și are lângă el pe protopopii din Vișăul-de-sus și din cel de mijloc, din Giulești, din «Jagova ierașului din Sighet», pe preoții din Săcel, Apșa-de-jos, Slatina, Berbești, cu asesorii soborului, și pe «fruntașii oarmeghiei», jupânii Dan Laslo din Biserica-Albă și Nan Ion din Slatina (1). Administrația calvină a Ardealului împărătesc îl chemă, în 1702, la răspundere, după pări catolice, dar el fu lăsat a se întoarce acasă, din Sibiiu, unde, fără teamă, se înfățișase (2). În 1704 judecă în Sarvasău, puind înainte de titlul său episcopal mențiunea că e «nemeș al comitatului Maramurăș»; eră încunjurat de Ștefan, preotul Petrovei, viitorul său urmaș, de protopopul Sighetului, de al Sarvasăului, de patru «jupâni» asesori, de preotul Apșei și al Rodnei (Rhónai) (3).

Numai în 1705, când răscoala dă Ardealului ca principe pe Francisc Rákóczy, crescut în sens catolic, numai atunci pornește cercetarea împotriva lui Stoica, învinuit că nu duce o viață potrivită cu demnitatea sa bisericească și că a călcat obișnuitele condiții în cari se recunoșteau de toate Cărmuirile episcopii români. Acuzatul ceru cu hotărîre să nu se uite în judecată calitatea sa de nobil. Cercetările aduseră înainte mărturii cu privire la luare de mită, beție și legături cu femeile. Pentru aceasta fu oprit în temniță. Dar țara întreagă îl ceru și trebui să i se dea drumul. Și împotriva lui Ion sau Iov Țircă, trimes de calvinii dela Guvernul ardelean ca «episcop sau Vlădică al Bisericilor de lege grecească din comitatul Maramurășului» (4), el putu să se mănție. Încă la 1711 se înfățișează ca Vlădică de fapt și judecător al pricinilor canonice (5).

(1) Budu, pp. 56—8, de aici în Cziple, pp. 93-4; cf. *Studii și documente*, I. c. În 1699 e la Drăgănești, în 1700 la Ciumălești; *ibid.*

(2) *Ibid.*; cf. Cziple, p. 95, no. XLVII.

(3) V. și *Studii și documente*, XIII, p. 164, no. 562; Bârlea, I. c., p. 109, no. 389.

(4) Cziple, I. c., p. 103, no. XXII; p. 113, no. LXIV; același, în *Cultura creștină*, I, no. 1, p. 22 și urm.

(5) După lucrările maghiare ale lui Hodinka, *A munkácsi gör.-szért. püspökség okmánytára*, și lui Cziple, în *Păclisanu*, I. c., p. 261 și urm.

În ce privește învinuirile ce i s'au adus, ele corespund acelorora sub povara cărora au căzut Mitropoliții ardeleni Iorest și Sava Brancovici, prizoniți, de fapt, pentru motive politice și confesionale, iar, pe urma lor, atâția în alte părți. Ele se pot aduce ori-când împotriva unui călugăr, cu mărturii destule, din partea dușmanilor și a celor înșelați de aceștia. Ceeace nu înseamnă că am tăgădui greșelile în cari a putut să cadă acest om de neam bun, destul de cult — se mirau Ungurii odată de răspunsurile, poate inspirate dela patronul său, un mare teolog, pe cari le dădea și cari ar fi fost peste puterea «unui cap de Român» — și foarte iubit. Dar amintim că lui Atanasie din Ardeal i s'au adus acuzații la fel: că iea mită, că bea, că joacă în horă cu femeile (1). Și acte dela jumătatea veacului al XVIII-lea (2) arată din bielsug că preoții ridicați fără pregătire ai Ardealului românesc uitau prea adeseori că nu sunt puși asupra mirenilor ca să le samene în apucături rele, — și caracteristica tristă privește deopotriva preoțimea de amândouă confesiunile. Căci, mai la urma urmei, și confesiunea și religia însăși valorează cât înălțimea morală a celor ce o recunosc.

Ne ajunge să fi relevat prin aceasta încă o legătură între viața bisericească a Principatelor și aceea a Românilor de peste munți, și nu vom greși puind în legătură îndelungată stăpânire «pravoslavnică» a acestui Vlădică «din Moldova» cu darul unui potir pe care-l făcea, cinci ani după moartea lui Stoica, «mănăstirii» dela Săcel Ștefan Vodă Cantacuzino al Țerii-Românești, «spre pomenirea numelui și spăseniia sufletului Mării Sale» (3).

II.

În scoarțele unei *Cazanii* din Brașov, purtată și prin Ardealul-de-jos (4), am aflat și am putut desface mai multe pagine de manuscris religios, cari sunt fără îndoială dela începutul secolului al XVI-lea. Parte din ele, șase șferturi, sunt într'o scrisoare mai frumoasă, mai grăunțată, mai liberă, celelalte — în stare de pă-

(1) Vezi și Iorga, *Sate și preoți din Ardeal*, București 1902, pp. 177-8, 188.

(2) *Ibid.*, *passim*.

(3) Bârlea, *l. c.*, p. 165, no. 598.

(4) Înaintea Cazaniei din 1-iu Septemvrie cetim: Să să știe ahastă carte dată de cetire de pop[a] Gheorghie otū Săcelū cumnatu-său Lup[u] birău otū Brădiceni; această scriu, mșta Aprirū кк нгдл. г, какт ꙗс (se adaugă notiță dela un preot din 1825, mai vechiu: să-ți vedea supărare, să mă cheutați la Prislopu).

strare mult mai rea—au un scris mai îndesat și mult mai grosolan. Dacă nu fac parte din aceeaș Evanghelie cu învățătură, necunoscută până acum, ele aparțin unor lucrări de morală asămănătoare.

Lăsăm să urmeze cuprinsul lor, înainte de a face unele observațiuni.

Fragm. 1.

...sufletele lorū, cum zič[e] Domnulū nostru Is. Hs. la Ioanū ev[an]gh[e]-listū, cap. 12, că ni-au datū Ioanū să credemū cumū oarecineșū va pierde viața sa de pre ăastă lume pintru sfinția sa, iarī Domnulū va dāruī lorū viața nesfârșit[ă], Împăriția ceriului, pintru pierderea vieției de pre ăastă lume. Bunī pierdere-ī aceia, după care dobîndeștia omulū mai multū decitū aū pierdutū ! Pofta aceștii dobînde aū încinsū dinlăuntru și inima lui Sf[ă]ntū Andreiū Ap[os]t[ol]lū: cāndu-lū duč[è] Jidoviī să-lū omoară pre cruč[e], || elū cu mare glasū începu a [l]i str[ig]a : O alduită cruce, carea de multă vremea te poftescu cu mare bîhoriia (*sic*), și [cu] bucuriia mergū la tine, primește-mī pre mine, că sintū uceniculū aceluia care aū pătitū chinū pre tine ! După aceeaia și alaltī sf[i]nți mulți aū poftitū să-și (*sters*: dobîndia[scă]) piardzī ăastă puținē viați de pre ăastă lume pintru Hs. și să-șū dobîndiască altī viiați, nesfră[și]tă, Împăriția Ceriului.

4TH.

După aceeaia ev[an]gh[e]listulū M[a]th[ei]ū aduce [inna]ntea cuvāntulū lui St. Eremie pr[o]rocū. ||

...altī anī mai naintea vremea de nașterea lui Is., era spusū și prorocitū că în Ținuturile Vitleemului să va făč[e] morte în porobočū [=prunci] și mare plānsū și suspina[r]i între mumîni de fii săi ; deč ačastă prorociia a lui Eremiia prorocū ia s'aū împlutū, cumū zič[e] Eremiia, cap. 13. Crede darū, omia creștine, că oarece aū prorocitū prorocii de[s]pre venitulū lui Hs. Mesiașulū, încă poate s'aū împlutū, și de pre lucrurile carele aū făcutū în vremea venirei lui, nicī poate fi într'altū chipū șohanū, fără făč[e]. ||

Oarece aū zisū Dumnezeu... prin rostulū prorocilorū, toate-ī să sī împlă, și prinū rostulū ap[os]t[ol]ilorū sf[i]nți, cumū ziče la M[a]th[ei], cap. 5, zač. 11, s[ti]hū 18, la M[a]r[cu], cap. 13, s[ti]hū 31, la Luca, cap. 21, s[ti]hū 33, că ceriulū și pământulū va trece, iarī cuvintele meale nič cumū nu vorū trece în deșertū, ce toate li-ī să fiia. Iarī unde Ev[an]gh[e]listulū M[a]th[ei] mărturiseăștia cu Eremiia prorocū depreuna și dzice că Rachelū plāngia pre acei nevinovați prunci micī și nu vrē să sī mîngîia : ||

Fragm. 2.

aū diacă omorī pre elū, omorī și pre mine cu elū depreuna; și la acestū feliū de plānsū, de vaetū și de strigītū fără îndoială... vede că destulū aū

fostu atunce în Vitleimû, ce nu numai atunce, ce în toată vremea plângia Rachelu cu sânge leagia, că-i (=ca) și Beseareca sfântă pre fii săi.

Dojană certătoare.

Mulți Iroddzi sintă vii în vremile noastre de acum, carii-să Eroziiei cei mincinoși și strâmbi, că omoră pre || multe suflete creștinești cu învățătura lor cea strâmbă și mincinoasă [ca să-i clintiască diin credință diriaptă și din leagia cea adeverită, credința veache (?). Deč pintru aceaste fii plângia Rachelu, care să chiamî Beseareca sfântă. Irodû estia și Înpăratulû turcescû, că-i nemilostivnicu și necredincosu, că multu singia creștinescû varsă, și pre mulți creștini îi duce în toate zilele în robia; slugile lui Irodû sintă mulți omenî răi și nemilostivnič, carii pre săraci și pre || ...

(Aici pare a lipsi o jumătate de coală intercalată.)

...[pă]rinților, auzi, creștine ome, lui Dumnezău așa-i voia, cum slav[ă] și cinste lui, acaru întru chipu, acaru într'altu chipu, să să crea[ză] aceia că întru omenî naștere lui, cu aceia vru Domnulû să treiască și să sî vecuiască nașterea Sf[i]nției Sale. Cu adevărû zicû că oarecine au auzitû morte acelorû mulți și nesocotiți prunci, nu poate fi ca să nu fii întreatu cineva pintu ce'û că au omoritû Irodû atîte prunci mulți și numai cătû i s'au spusû... [rupt] și așa; de ce deč s'au mai vestuitû și s'au mai știutû c'au născutû Mesiașulû Isusû? Iarî cu aceia pruncilorû nici o strimbîtatea n'au făcutû, că cum veî să [stri]ce gândurile lui Irodû [e]ia au fostu fapta vrăjmîșiei lui? darû rîbdare morței pruncilorû n'au fostu ria lorû, ce au fostu forte cu hasnă: cu multu au făcutû Irodû cu ei mai bine că i-au omoritû decâtû că i-au vrutû lăsa a trei îi fostu-i acelû nemilostivnicu Irodû pre acei nevinovați prunci la puținelușă viață. ||

Fragm. 3.

Lui ce runcu... [rupt] ei înpărîcia ceriulû, și feč[e] roditoriulû lorû poamî părgî, că, rîbdându ei moarte pintru Hs. și botezîndu-să ei în singele lorû, ei staû înpărîcia ceriulû înnaintea celui mielû nevinovatû și fără sfrășeniia, lăudându pre Dumnezău, zicându: laudă să fii așezîtorulû în scaunû [Apostolû, capû...] Dumnezăulû nostru, și mielulû n'au pututu lui a-i [zi]ce pre căstă lume acei prunci mici cu limbile lorû,... || [lu]mia ca să poată grăi... [m]iluirî pre Mesiașulû Is. cu vărsare singelui lorû. Și pintru aceia acum ei staû înnaintea scaunulû Domnului, cum zic[e] St. Ioanû [în Apoc.] că și zioa și noaptea ei slujescû Domnului totdeuna. Darî fără îndoială putem crede că de față au fostu îngerii în Vitleimû cândû să omorîă nevinovați prunci și cu mare bucuria dusări-i îngerii înpărîcia ceriulû... ||

Rache[lû]...înu plănsu maicelorû lorû, ale lorû prunci mici, că putem gîdi

toți cîți amîrăciune mare aū [a]vutū aceale maice de morte maria a fiilorū săi: o sārăce maice, cumu ș'au zmultū părulū capulū de dosadā maria, și ș'au ascunsū fii săi dinaintia acelorū slugi nemilostivnice! Darī acei nevi-[no]vați poroboci cu plānsulū lorū ei s'au arîtatū înnăntea, n'au tîcutū, că n'au știutū frica; luptatu-s'au mumînile cu hoheriī, străgāndū hoheriī || ...dinū... cătrā maice..., iarī maicelia siliia să-i scoați diînnū mînile lorū: striga muma de alianulū nemilostivnicilorū slugi, și ziē[è]: ce faceți, oameni răi și fārī credinți, căce mî desparți de dragū fiulū mieū? Eū nu de multū l-amū născutū, iarī tu de pāmîntu-lū trāntești; ce aū greșitū acelū pruncu micū nevinovatū? S'amū greșitū ceva, eū amū greșitū. Omorī pre mine și lasā pre nevinovatū dragū fiulū mieū...

De aici începe al doilea fel de scriere :

Fragm. 1.

...cu toate bunătățile ei, și ačasta pre nime nu-lū face fericitū, ce s[ă] ne schimbāmū pri...rea minței noastre, Rim., 12, 2. Și nu vă închipoireți veaculu acestoia, ce să silimū a miarge pre calea îngustā și pre portā strāmtā; Mth. 7, 14. Că iatā poarta strāmtā și calea îngustā iaste care duce pre omū în viața, și puținī simtū care aflā pre ia. Ce noi să fimū cu sufletū linū și inimā plecatā, să suferimū toate pedeapseele și supărările aceștiī lumī pintru moșia cea dulce și slăvitā a nostrā dinū ceriū. Că ceriulū iaste gătītū ție, cu altora aleși depreunași, cu apa vieții cea neveștezitoare. Decī... ție cumū prinū toate supărările la acea în[părăție]... ||

...asculta ca u[nū] adevărū că dintru ačastă lume strinā tu vei merge în moșia vieții de vecie, și rădicā ochiī tăi spre ceriū, așteptāndū de acolo mântu-[ito]riulū Domnulū nostru, Is. Hs.; Filip. 3, 20. Că a nostrā viață este în ceriū, de unde și Măntuitoriulū așteptāmū, Domnulū Is. Hs., carele va schimba smereniia trupulū nostru ca să fie închipuitā trupu[lu]i lui celui slăvitū și putearnicū, cu care poate lua și toate pleca suptu sineșū; care va veni întrū mare slavā cu șiriagurile ingerilorū, și pre tine cu alalți slăviți aī Tatālūi te va duce în loculū ce-aū gătītū; Ionū, 14, 3: Miarge-voiū să să ... și de ... ||

...maslinilorū era 2 sate, Vitfighiia și Vithanie; Math. 21, 1; Luc., 19, 29, și de acolo să sui Hs. în ceriū, nu departe (departe) de Vithanie, că dintr'acestū locū era de lipsā să să sue Hs. în ceriū; pitru ačasta cumū în ce chipū mainte întrū acestū munte alū Maslinilorū purtāndu pre sine mânia lui Dumnezeu pāntu păcatele noostre, el aū asudatū cu sudorī de singe; Luc. 22, 39, în ceriū, iarū de aici aū vrutū să să sue cu mare feri-căcūne și învingere, cumū cu ačastă faptā...sa (?) să ne înveați pre noi cumū

în ce chipu elu s'aù suitu în munte înnaltu mainte de ce aù... în ceriù, așa și noi mai... pe departe, cele de susu să căutăm, să ni e voia să ... ||

...s'aù suitu Hs. în caru de nourî, di-aù... și noor[u]l, cuprinzindu-l, luò pre elu de la ochii lorù, printr'aceaia că în multe locuri zice Scriptura că-s ca unulu la Dumnezău simtù nuorii; Ihodù 3, c. 1, 2, s'aù suitu cu vârtutea sahu, nu cu altuia la mai multu: Enohù și Ilie, cumu elu singuru zič[e] la Ionù, c. 17: Sui-mă-voiù la tatălù mieù și tată vostru și Dumnezeulù mieù și Dumnezeu vostru; a elu suitu în ceriù, cumu zice St. M[a]r[eu] (?), că, mergându elu în ceriù, apostoliî rădica către ceriù ochii și printr'aceaia întreba îngerii: Ce staù căutându în ceriù, că acesta este care mearsă în cerù, iarù va veni... daca văzură p[e Hs.] mergându în ceriù... [c]ătre Tatălù ... unde aù mersu Hs. .. [nu să] înțeleage altù, ce locul fe... ||

Fragm. 2.

... tă noo calea ... cea noi înpe ... ore a să ... lui He... a fostu d.... ornicu și ap ... lorù (1) dinu leagea veache cu ... credința lorù, dinu leagea ...

Folăsù veselitoriù pin ...

...sălimù noi de aicea înproti[va] ...supărarilorù aceștiî lumî ... veaci purta, gùgulù ... întru această vale ... ||

... ur ... ačasta cându putemù a auzi că întru această lume și dintru întunečunea păcatelorù, ca și diîntr'o temniță de întristare sintemù mărgătorî după Hs. înù pălățile ceale de vecie a ceriuluî, că capulù nostro este Hs.; Efes. 1, 22, Cor. 1, 18. Decî, diacă elu în ceriù cu adevărù iaste, să creademù că și noi, cariî simtemù mîdulările lui, vomù m[er]ge după... cumù spune, să dobândimù feričunea... tare... Să nu ne apucămù dară a și[dea]... această lume și de dezmir[đăciunî] ... că trece această lume ... ||

...ceriulù și prinù ceriù... T[a]rù, 8, 27 și altele ceriù, 2... sinulù lui Avramù ... [așteptân]du scularea lui dinu morți ... de ... doi, că doorù nu s'aù ... iate ... a 7; rodulù aù poomele ... [sui]rei lui Hs. la ceriù simtù aceastea: Iatà aù fostu de lipsă lui să să sue în ceriù cumù deplinù să învingă pre Satana, pre moarte și pre Iadulù, c. ... ca. 70 (?), 67, sui-să în nălțime și prisnă dusă robii pre (Is[hodù] 19), care robî să înțeleage păcatulù și Satanù care ducea pre toți... oaminiî prinși [înù] temnița Iaduluî, și aceastea toate le învinsă Hs. cu suirea sa la ceriù ... ||

... s'aù suitu Hs. în ceriù...daruri credinčoși ... Efesù 4... [ce]ruri întăia... lua pre voi la ... cù ... voi să fiți... Cu soirea lui Hs. la ceriù de[schide] ... noo ceriurile și că aù gătitù calea ca să putemù merge întro moșiia cea de vecie a noastră, pentru carea eramù scoși prinù păcatele părinților noștri ciî

(1) Pagina e ruptă și amestecată cu alte fragmente.

d'întăiū, prinū a lui Adamū și a Evei ... [zice L]uca, că în ce chipū prinū păcatele lui loī (*sic*) Adamū cel d'întăiū ni să [închise] noao ceriulū, întru acela chipū alū doilia Adamū, Domnulū Hs., cu osteneala s[a] iară ni-a aū deș-chisū noo ceriulū. ||

... te smereștī întru... penă ... va duce la aceaia. Răspu[nse] păstorii cei direpți ai săborului s[fân]t cu propovedania Ev[an]gh[e]liei, pre carii, de-ī veī ... ||

... mearge și găti voao locū, iară voiū veni și voiū lua pre voi la mine, ca, unde voiū eū, și voi să fiți, până în sfârșitulū veacului ... ||

... v'ați sculat... de susū căuta unde iaste Hs. de di-a[supra]...[lo]ră Dum-nezăū șizindū, ceale de susū grijiți, iarū nu cele pămitești, a. 2. ||

... vitū unde în veci ... să arată Dumnezeū față, fățișu, și l[a unū locū] cu ingerii cei fericiți, acolo-sū și ominii cei der[e]pți, și unde-ī să[n]tū feri-căcūnea noastră...

Cazania e necunoscută(1). Comparată cu aceea din Brașov, ea se deosebește printr'o limbă mai nouă, mai mlădioasă, pe când față de «Cartea de învățătură» a Mitropolitului Varlaam are un caracter mai arhaic. În ce privește fondul, cartea brașoveană nu cuprinde citații din Scriptură, și mersul ideilor e cu totul altul în această tâlcuire a Evangheliei Crăciunului, iar la Mitropolitul moldovean e vorba, nu atâta de înalte îndrumări ideale, ca aici, ci de sfaturi practice contra petrecerilor de serbători: «praznice», «cimpou», «giocuri», «mâncări» multe și beții: «Să nu mâncămū multū și să ne înbîtimū, că mâne iară vomū flimândzi, cumū n'amū hi mâncatū: căfi au petrecutū dzile ca aceastea cu cantece, cu ciinpoi, cu goci, iarī acmū sântū țărāni în pîmāntū!»; afară de aceasta găsim explicarea venirii lui Isus, patimilor lui Irod, sfaturi de a merge la biserică ș. a.

Am spus că după scrisoare manuscriptul mai întins trebuie așezat fără îndoială pe la 1600—20, cum se poate vedeā de altminterea și din reproducerea alăturată; semnalăm ca particularități de grafie p trecut prin w, ca în Cazania brașoveană, abuzul de x pentru z, litera unică pentru tr. Al doilea manuscript are, curent, pentru u, y, cu ipsilon suprapus lui o.

Și unul și altul sunt copii, contemporane, dar nu din cele mai

(1) Cf., pentru cele mai răspândite, a lui Teofilact al Bulgariei și a lui Xantopol, în întrebările de pe la 1430—40 ale Despotului sârb Gheorghe Brancovici, M. Gedeon, *Kavovoi diatēsis*, I, Constantinopol 1888, p. 27.

bune. Sunt greșeli și lipsuri, iar în al doilea împărțirea pe rânduri e făcută barbar : *str* de o parte, *ăntă* de alta.

Formele vechi de limbă nu lipsesc. În cel dintâiu avem : vocativul nearticulat : *ome*, forma de perfect simplu : *fece*, forma de optativ cu *a vreà* : *i-au vrută lășă*, forma de condițional cu *să* : *s'amă greșitū ceva, eă amă greșitū, cel* pentru articol : *celui miel nevinovat*, pronumele personale în acuzativ enclitic după verb : *du-săr-i-i*. Cel de al doilea are forma verbală imperativă cu—*reți* : *nu vă închipoireți*. Ca vorbe rare găsim : *mumîni, acar-acar*, în cel dintâiu.

Locul unde s'a făcut traducerea e de sigur Ardealul sau părțile ungurești. Două cuvinte mai ales fac dovada : *Mesiiașul* pentru «Mesia» și, pentru «niciodată» : șohan (deci ung. soha). Iar pentru valoarea originală a lucrării ajunge partea despre cruzimile Sultanelui și oamenilor lui, care arată că n'avem a face cu un simplu text bizantin ori slavo-bizantin.

Astfel de manuscrise ardelenesti sunt multe, și ele întregesc esențial cunoștința vechii noastre literaturi, arătând-o și mult mai veche, și mult mai bogată. Prin scoarțele unor tipărituri mai nouă, din volume miscelane, am scos și semnalat până acum câteva. Astfel foile desfăcute dintr'un *Apostol* slavo-român, pe care și acum îl cred din epoca cea mai veche (1), acelea dintr'o *Cazanie* de pe la 1550—600, în care se vorbește de puțința mântuirii celor ce vin în ceasul al unsprezecelea (2). Semnalăm tot acolo un fragment de învățături de întrebuințare românești adause la un *Molitfenic* pe care proprietarul îl crede din 1492 (3). Încă mai de mult, în *Luceafărul* pe 1904 (separat : «Mărunțișuri istorice culese în Ungaria», Budapesta, Tipografia «Poporul Român», 1904), vorbiam de manuscrise vechi aflătoare în Biblioteca Națională din Pesta, și anume : *Cazania*, «din întâia jumătate a secolului al XVII-a», începând cu Dumineca Fariseului, cu un adaus despre *Minunile Precistei*, și un *Molitfenic*, pe care cuvinte ca «despuitoriu», «cocon», «însăvrășit» ș.a. îl arată vechiu. Într'o călătorie prin Ardeal găsim între cărțile bisericii din Berivoiul Mic pagine

(1) Aceste «Anale», XXVIII, p. 101 și urm.

(2) *Ibid.*, p. 106 și urm.

(3) *Ibid.*, pp. 112—3.

(4) *Studii și documente*, XIII, pp. 53—4, no. 96.

dintr'o *legendă a Sfintei Paraschiva*, Petca, pe care scrisul le arată a fi din vremea lui Mihailu Viteazul, ceea ce întăresc expresii ca «răstigni-o-vrem» (4). Iar dintr'un manuscris în posesiunea mea scoteam *legenda Sfântului Teodor Tiron*, care face parte dintr'o traducere a «Vieților Sfinților» mai veche decât cele cunoscute (1).

Adaug acum notița, comunicată de harnicul colecționator d-l Iulian Marțian din Cluj, a unui manuscris, care dă: *Călătoria la Iad a Maicii Domnului* (ca în Hasdeu, *Cărțile poporane ale Românilor în secolul XVI*, București 1879, p. 312 și urm.; cu *roduri* pentru «ginte»), «*Cuvântul Sfantului Pavelu Apostolul de eșirea sufletelor*» (cu variante, *ibid.*, p. 415 și urm.).

Afară de aceste două părți însă și de un «tratat despre ingeri», mai sunt altele, cari trebuie adause și ele la «cărțile poporane ale Românilor în veacul al XVI-lea». Și adecă:

I. Predică pentru post. Mi se comunică acest fragment:

Sosit-au postul, maica curățeniei și a înțelepciunii: întâiu Adam în Raiu postul nu feri, pentru căia greși și tocma pînă în locul celu întistat și nerîbdut, în Iadu, agiunsi, și în multe chipuri-l dosădi D[omnul] și-lu pedepsi. După aceia Moisi Prorocul să posti și cinsti postulul: pentr'acea să spovidē. Văzu pre D[omnul], și prorocul mare să aratî. Postul iaste de spîsenie sufletelor noastre și scarî de suiria cu nusul în ceriuri și celioru ce-lu voru posti, de spîsenie le va hi, iarū ceia ce voru cîlca zapovada lui D[umnezeu], de no vor posti, nice-lu voru cinsti, de perire le va hi,—cî fu și în zilele lui Noe.

II. Un tratat despre Anticrist (există multe manuscripte din veacul al XVIII-lea). Mi se comunică acest fragment:

Și zisă: Doamne Hristoase, podobiaște-mă, șirbul tău se fiu, și mă învață de venirea ta, cândū verî vrē a veni pre pămîntu, ce va vrē a fi pre pămîntu. Se făcu în șapte zile rugăciunî; după acia unū nauoru luminos răpi-mă și pusă-mă înaintia scaunului Domnului, și și vezuiū cărțile zăcându aseamene cătu șapte munți lungimia loru, cum mente de omu n'are gândi și avē șapte peceți, și zișu: Spune-mî, Doamne, ce iaste scrisū în aceste cărți. Și-mî grăi: În aceste cărți ce vezi, screse sântu ce-i în ceriū și pre pămîntu și în... giudețul dreptu. Zișu: Doamne, ce vor aduce vremile acele? Zise-mî: acia aniū aduce-voru binșugulū grăului și a vinului, snopul va da o măsură de grău, însă vița de vie va da o sută de struguri, iară

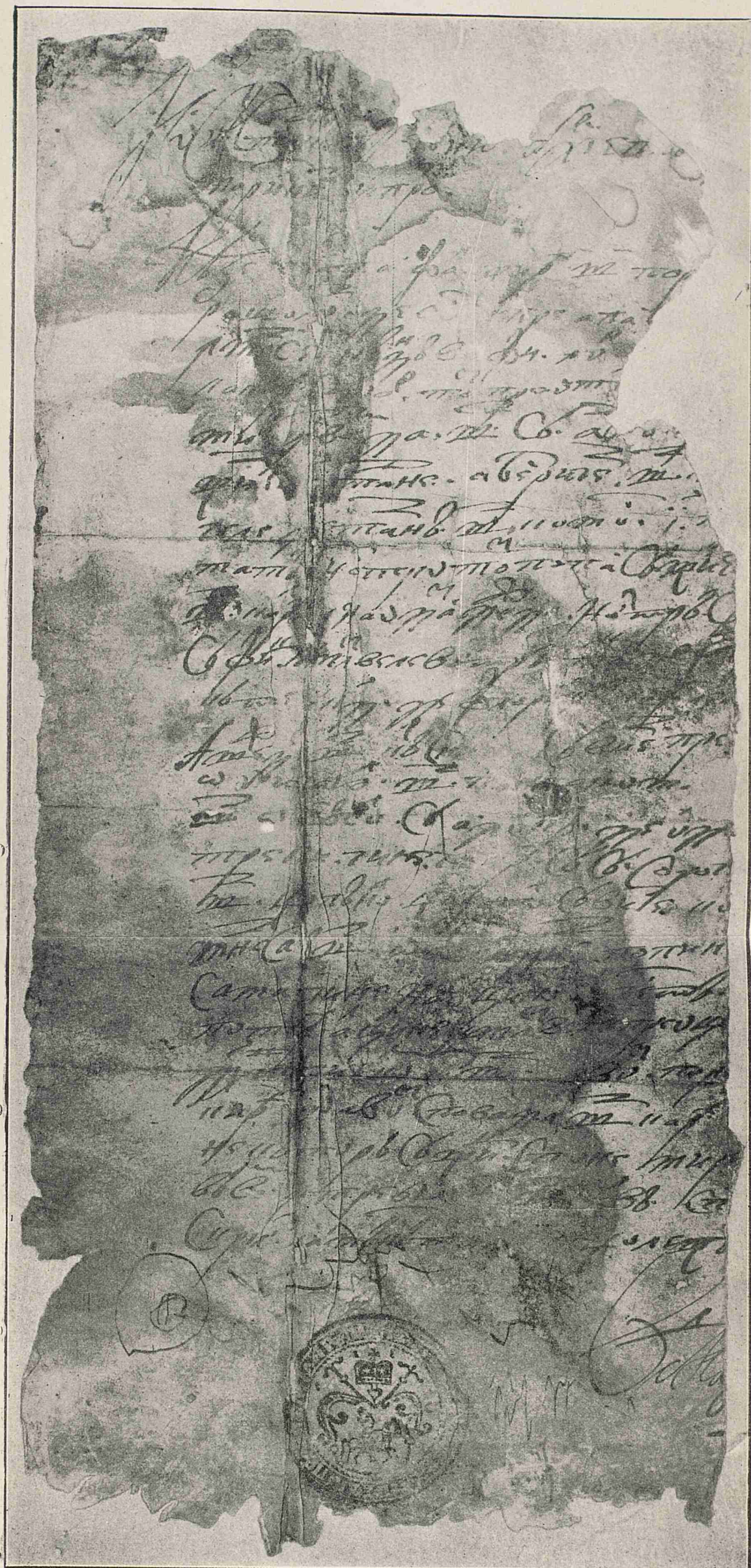
(1) *Ibid.*, XXI, p. 22 și urm. Are variante față de textul din Hasdeu, *Cărțile poporane*, p. 147 și urm.

strugurulu va da o măsură de viinu. Iară la veniria altoru aniî nu se va afla o găletă de grău, nice o cupă de vinu prespre toată lumea....

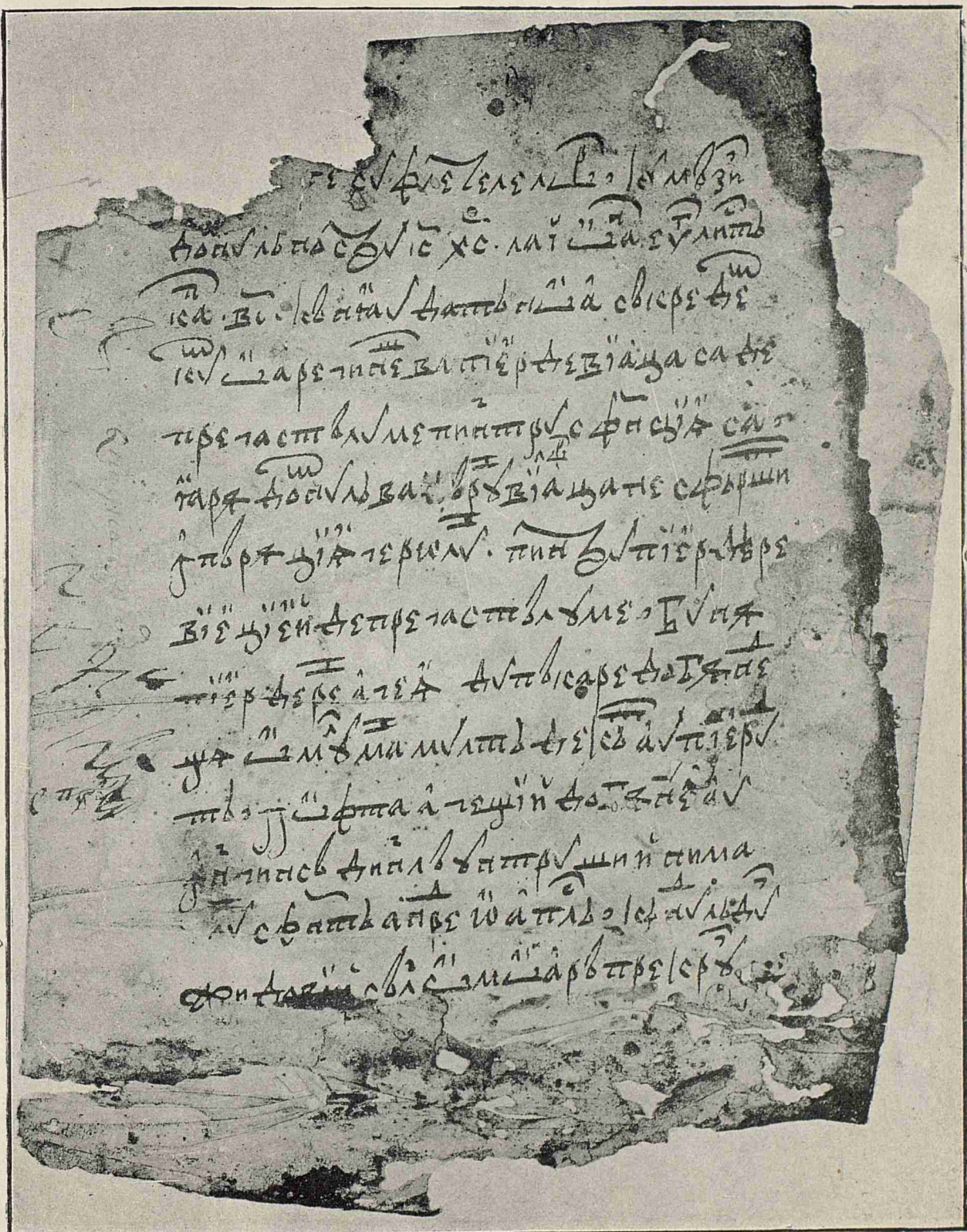
Istoria celei mai vechi epoce din literatura noastră nu se va putea scrie întreg și definitiv decât atunci când cercetători cu deplina cunoștință a literaturii religioase și apocrife curente, grecești și slave, vor cercetă cu de-amănuntul aceste fragmente, găsindu-le originea și filiația.

La aceasta am voit să îndemn și prin aceste pagine.

Scrisoarea de convocare la sobor a episcopului Iosif Stoica.

Fragment de Cazanie de pe la 1600.

Fragment din altă Cazanîe de pe la 1600.

